

בחי בתמוז תרע"ג דרש יהושע אינשטאדט מדוד ילין רשימת מקומות בעיר העתיקה שאפשר לקנותם מטעם אוסישקין.

יצחק מ. פינברג שולח בכ"ב באב תרע"ג מברלין המחאה על 5,000 פרנק על ידי אפק לחברה להחזקת מקומות היסטוריים לקנות שדות על הר הצופים. יותר מעסקנים צבוריים התעניינו כמובן בחברתנו המדעית אנשי המדע. פרופ' דוד סימאנסון מקופנהאגן כותב לרי' דוד ילין נשיא שתי החברות ביום 25.7.13:

קבלתי היום סכתבך היקר על החברה החדשה אשר הקימות עם ד"ר בראווער נ"י ושאר החברים נ"י ואומר לכם תשואות חן חן! וישר כחכם על הדבר הטוב והמועיל (כמעט קדוש אומר לו) אשר עשיתם ובודאי שבכל מקום אשר שם אוהבי ארצנו הקדושה ואוהבי עמנו ודחנו שם המצאו חברים ועוורים ויהי ד' אליכם עמכם ותעלו.

ד"ר יוסף קלוזנר כותב מאודיסה בער"ח תמוז תרע"ג:

קבלתי את הקול הקורא של החברה היהודית לחקירת ארץ-ישראל ונכון אני להיות חבר לה ולהשתדל לשותתה לאודיסה (!), כי הכיבה היא עלי סאר, ובכן הודיעני, כסה יכול אני להיות לעזר לכם ואעשה זאת כחפץ לב.

המכתבים הללו נשתמרו בארכיונו של דוד ילין. תיקי החברה אבדו במלחמה הראשונה. באלול תרע"ג השתדלנו, המנוח ילין ואני, בקונגרס הציוני בווינה למען חברתנו בקרב מבקרי הקונגרס. מלאי תקוה לעבודה פוריה בחורף הבא היינו כשנפרדנו בווינה לירחי החופש. ימים מעטים אחרי שובי לעבודתי בירושלים בראשית החורף פרץ ריב הלשונות שבצע במשך החורף את כל הכוחות ואת כל ההתענינות. היו לנו ישיבות-מספר, אבל לפעולה של ממש לא הגענו. בסוף החורף יצאתי מן הארץ ולא יכלתי לשוב אליה עד אחרי מלחמת העולם. בימי ג'מאל פחה לא היה מקום למחלקת עתיקות יהודית בארץ-ישראל. כל פעולה לאומית היתה קשורה בסכנת נפשות. דוד ילין הוגלה דמסקה. הוא וכל בני ביתו. בראשית שנת 1920 נתחדשה החברה לחקירת ארץ-ישראל. הפעם נקראה, בודאי בהשפעתו של בן-יהודה, עברית ולא יהודית. מובן שלא היה עוד צורך בתפקידים של מחלקת עתיקות, כי אם בפעולה מדעית. לתולדות החברה לא חשוב אם נמנה לה כיום 30 או 23 שנים, אבל לתולדות הישוב העברי בירושלים ובארץ כלה חשוב לזכור שהישוב הקטן והדל מוכן היה לקבל עליו בעזרת הגולה תפקידים ממשלתיים לא רק בשדה החינוך והבריאות והנהלת ספרי אחוזות בכפרים ובשכונות ושמירה על הבטחון, אלא גם בשדה המדע והמחקר.

הכינוס לידיעת הארץ

למלאת שלושים שנה להווסד החברה החליט הוועד המנהל לכנס בירושלים את המתעניינים בידיעת א"י וחקר עתיקותיה למען לתת להם אפשרות להכיר את ההישיגים החדשים בשדות המחקר האלה, הן מתוך הרצאות והן מתוך סיורים בסביבות העיר הקרובות ובאספים שונים, וגם כדי להעמיד את חוגי המתעניינים האלה על פעולות החברה ולקרב אותם אל עבודתה.

הכינוס שארך ארבעה ימים נתקיים בימי חול המועד סוכות (15-18 אוקטובר 1943), והשתתף בו קהל של 250 איש מחברי החברה ואורחים מירושלים, תל-אביב,

חיפה, נתניה וטבריה, והמושבות, המושבים והקיבוצים הבאים: אלונים, בית-אלפא, בית-השיטה, בית-עובד, בנימינה, בן-שמן, גבעות זייד (בית-שערים), גבעת ברנר, גבעת השלשה, גבעת חיים, גת, דרום ים המלח, הזרע, חדרה, יגור, כפר ידידיה, כפר גלעדי, כפר נחמיה, כפר סבא, משמר השרון, מסילות, משמר הים, נהלל, נחלת יהודה, נהריים, נסיציונה, עמיר, עין-המפרץ, עין-השופט, עין-חרוד, עין-גב, רחובות, רמות השבים, שפיים, שדה אליהו, שער הגולן, תל-יוסף ותל-עזשים. בישיבת הפתיחה היו נוכחים מוזמנים ממוסדות לאומיים, ממשלתיים, ישוביים ומדעיים. יהודים ולא יהודים. מחמת מחלתו של נשיא החברה, פרופ' ז. א. מאיר, פתח את הכינוס וישב ראש בישיבה הראשונה מר י. בן צבי, חבר הוועד המנהל, מסר את ברכתו של פרופ' מאיר לכינוס ואיחל לנשיא החלמה מהירה. אחר אמר דברי הספד על שאול טשרניחובסקי ז"ל, שנפטר יום לפני זה בירושלים. בהמשך דברי הפתיחה סקר הפותח בקצרה את פעולות החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל בשלושים שנות קיומה ואת הישגי הארכיאולוגיה העברית וחקירת הארץ ותולדותיה בשנים האחרונות, והביע את התקווה, שחוגים רחבים בישוב ובתפוצות הגולה לא רק יתעניינו בחקירת הארץ, אלא גם יאפשרו להגשים מפעלים חשובים בגילוי אוצרות התרבות העברית הטמונים בחיק האדמה; שהרי חקירת א"י איננה דבר מופשט בשבילנו, והו רעיון הנושא בחובו גרעין תחית עם ישראל במוולדתו. ארץ-ישראל איננה נספח לסוריה או למצרים. יעודה, עברה ועתידה קשורים קשר בל ינתק בעם העברי, המתחיל לרקום את חייו הלאומיים בארץ מכורתו. כל תגלית תשמש לנו מטווה לרקמת עברנו, לחקירת הארץ ותנאיה ולהארת הגנוז; כל אלה יסייעו בהקמת המולדת. בסוף דבריו הזכיר הפותח את האבידה הגדולה, שאבדה לחברה ימים אחדים לפני-כך, עם מותו של ר' זליג ויצמן ז"ל, אשר שימש שנים רבות גזבר הכבוד של החברה. המנוח לא בלבד שטיפל במסירות ובאהבה בענייניה השוטפים של החברה הקשורים בתפקידו, אלא שטרח ופעל רבות בהרחבת שדה פעולתה ואפשרויות עבודתה, ומרצו ויוזמתו הם שעמדו לחברה בהגשמת מפעליה, הן בחפירות בית-שערים והן בפרסומיה המדעיים השונים.

לאחר דברי הפתיחה קרא היו"ר את רשימת הברכות שנתקבלו ממוסדות ואנשים שונים, ומר י. קיסלוב מסר את ברכתו של מושל מחוז ירושלים. אחר זאת קרא מר ש. ייבין את הרצאתו על בעיות חדשות בארכיאולוגיה של המזרח הקרוב. ההרצאה היתה מלווה תמונות בפנס-קסם. המרצה התעכב על אחדותה של יריעת התרבות בכל העולם העתיק ועל מקומה המרכזי של א"י בשרשרת מדינות המזרח הקדמון, והסביר את הדברים בשורה של דוגמאות בשדות ההיסטוריה, האמנות והאתנוגרפיה של המזרח העתיק.

ביום שבת, י"ז תשרי, בבוקר, יצאו משתתפי הכינוס לסייר בחפירות העופל (עיר דוד) ובקברות שבנחל קדרון, ד"ר ז. וילנאי הדריך את הטיול ואמר כמה דברי הסבר על-יד חומת העיר החדשה ובמקומות שונים בעופל. דברי הסבר על הקברות בנחל קדרון ובעיקר על הפירותיה של החברה בניקוי יד אבשלום ומערת יהושפט אמר מר י. פרס, ממיסדי החברה.

אחר הצהרים — בקרו המסיירים לאורך שרידי החומה השלישית ובקברי מלכי בית חדיב (קברי המלכים). מר ד. בנבנישתי הדריך את הטיול. על-יד החומה השלישית אמר דברי הסבר פרופ' א. ז. סוקניק, שחפר במקום יחד עם פרופ' ז. א. מאיר, מטעם החברה ומטעם האוניברסיטה העברית. בקברי המלכים הסביר את פרטי התכנית

והקישוטים האמנותיים ארדיכל מ. כהן, שחקר בזמן האחרון את השאלות האלה לפרטיהן, ועומד לפרסם בקרוב את תוצאות חקירותיו בספר מיוחד.
לאחר הסיוורים נערכה מסיבת מנחה בחצר ביתם של הגב' והד"ר מ. דף, שבה ניתנה ההודמנות לחברים ולמשתתפים להחליף דברים עם עסקני החברה וביניהם לבין עצמם.

במוצאי־שבת נפתחה הישיבה, שבה ישב ראש ד"ר ב. מייזלר, חבר הוועד המנהל, בהרצאו של מר י. ברסלבסקי על הנושא: בעקבות ההתיישבות היהודית החדשה. המרצה התעכב בעיקר על ההתיישבות החדשה בנגב, ודיבר על סביבות גבולות, רפיה ועסלוג, שהן עשירות בשרידי ישובים פריהיסטוריים מזה והתקופה הרומאית-הביזנטית מזה. המרצה הסביר את האפשרויות הגנוזות באזורים אלה כמסתבר מעובדות העבר. אחיו הרצה ד"ר נ. שלם על: ישוב ומדבר ביהודה. הוא עמד בעיקר על כמה תופעות אקלימיות ומורפולוגיות של מדבר יהודה, וניסה להסיק מסקנות גם על השפעת האיוור על תושביו ועל אישים היסטוריים מסוימים. ההרצאה היתה מלווה תמונות בפנס־קסם.

ביום השלישי לכינוס בילו המשתתפים את שעות הבוקר בתחומיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, שכמה ממחלקותיה הואילו להיענות למסדרי הכינוס ולהכין הכנות מיוחדות לקראתו. פרופ' א. ל. סוקניק פתח את מסיבת הבוקר, (שבה ישב ראש פרופ' מ. שובה, חבר הוועד המנהל). בדברי הסבר על בית־הנכות לעתיקות היהודים, שהוא עומד בראשו, ועל המנדב שהודות לתרומתו נתאפשר יסודו של הבית. אחר זאת עברו המשתתפים באולמות בית־הנכות וראו בשתי התערוכות שהוכנו שם לקראת הכינוס: (א) תשעים מטבעות עתיקות מאספו של בית הנכות, שטבעו יהודים ונכרים, אשר יש להן עניין לתולדות ישראל בארץ־ישראל, (ב) תסריטים ותצלומים של בתי־כנסת עתיקים בא"י ובגולה, שפרשו לעיני המסתכלים את יריעת הבנייה והאמנות הדתית של היהודים בשנים הראשונות לאחר החורבן. השלמה והסברה מאירת עיניים לתערוכה זו האחרונה שימשה הרצאתו של פרופ' סוקניק על בתי־הכנסת העתיקים בארצות המזרח, שהתקיימה בבנין מועדון הסטודנטים הסמוך, והיתה מלווה תמונות בפנס־קסם. משם עברו המשתתפים אל בניין המחלקה לגיאולוגיה ובקרו באספי המחלקה ושמעו הסברים ענייניים מפי ה"ה: ד"ר י. כן־תור וע. פורמן. אחר זאת נפתחה באולם מועדון הסטודנטים הנ"ל תערוכה של מבחר מפות א"י מאספה של הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית. בדברי ברכה שאמרם פרופ' ג. ווייץ, מנהל הספרייה. אחריו הרצה ד"ר י. שטנר—לתולדות מפת א"י. המרצה סקר את התפתחות הכרטוגראפיה בכלל ואת התפקיד המרכזי שנודע לא"י במדע זה בעיקר בימי הביניים ובהתחלת התקופה החדשה.

ישיבת אחה"צ, שגם בה ישב ראש פרופ' מ. שובה, היתה מוקדשת לחילופי דעות בין המשתתפים על יסוד דברי פתיחה שנאמרו מפי מר נ. צימבליסט (תל־יוסף) על בתי־נכות מקומים ואזוריים והשימוש בהם כמרכזים לחוגי מתעניינים בדיעות־הארץ וד"ר ז. וילנאי על סיוורים וטיוולים ותועלתם להכרת הארץ. בוויכוחים השתתפו ה"ה: י. שווייג, ש. ייבין, מ. נרקיס (ירושלים), שפירא (תל־עדשים), ד. בנבנישתי, ז. ליפשיץ (ירושלים), י. אחאי (עמק חפר), ע. דנין (חדרה), ש. טולקובסקי (תל־אביב), מ. שטקליס (ירושלים), מ. גוישטט (עין־גב), התבלט חזיון פרדוכסלי במידה מסוימת. נמצא שיש ערות רבה בחלקים ניכרים של הציבור האי לבעיות חקר הארץ—מזה, וקיימת חברה עברית הפועלת יותר ממה שאמצעיה

המצמצמים מרשים לה — מזה, אך משום מה אין הצבור והחברה באים באותם קשרים אמיצים והדוקים, שיוכלו להפרות את פעולתה של החברה, להגדיל תורה ולהאדיר, ולרוות את צמאוננו של הציבור לידיעה ממש. יש לקוות שאחד מהישיגיו של הכינוס הזה תהיה התקנת הקשרים האמיצים האלה בין החברה ובין הציבור הרחב.

ישיבת הערב, שבה ישב ראש מר ש. ייבין, חבר הוועד המנהל, נפתחה בהרצאת ד"ר ב. מייזלר — על גלגולי ההתיישבות בארץ בימי קדם. המרצה סקר את הבעיות העיקריות העומדות היום בפני החוקר את תולדות ההתיישבות בארץ ובארצות השכנות בימי קדם, והתעכב על תהליך ההתיישבות באיזורי הספר, וביחוד בעבר הירדן מזרחה, באף הג' לפסה"נ ובתקופת המקרא, לאור החקירות הארכיאולוגיות והגיאוג' ראפיות-היסטוריות, שנערכו בזמן האחרון. ההרצאה היתה מלווה תמונות בפנס-קסם. היום האחרון לכינוס עבר בבניין בית הנכות הממשלתי, ברשותו האריבה של מר ה. ו. המילטון, מנהל מחלקת העתיקות הממשלתית. הישיבה, שבה ישב ראש מר ש. ייבין — באולם ההרצאות של בית הנכות, נפתחה בהרצאתו של מנהל המחלקה על יופי עתיקות. מר המילטון פתח בדברי ברכה לחברה למלאות שלושים שנה לקיומה והביע את שמחתו שלחלץ ניכר מכינוס זה יתקיים בין כתלי מוסדו. לדעתו מוטלים על החברה שני תפקידים: (1) לטפח את המחקר הארכיאולוגי וארגונו, ודבר זה הוא חובתם של החברים החוקרים. (2) לנטוע ולהפיץ בקהל את ההכרה כי העתיקות הן חפצים שיש לשמרם, להגן עליהם ולחקרם; ודבר זה הוא מחובתו של כל חבר וחבר. הוא סקר את תולדות הזיופים של עתיקות א"י והתעכב במיוחד על "העתיקות המואביות" מתעשיתו של שפירא הידוע. מכאן עברו המשתתפים לאחד מאולמות בית-הנכות לראות את תערוכת הזיופים המאלפת. שהוצגו בה חפצים מזוייפים שונים. בעיקר מאספיהם של בית-הנכות הממשלתי, בית-הנכות לעתיקות היהודים שליד האוניברסיטה ובית-הנכות הלאומי בצלאף. ה"ה מ. אבי-יונה, ד"ר ע. בן-דור ומ. נרקיס הסבירו את המוצגים למתעניינים. לאחר ביקור זה נשמעו שתי הרצאות סיכום (באולם ההרצאות). ד"ר מ. שטקליס הרצה על האדם הקדמון בארץ-ישראל, והתעכב על התגליות החדשות בחפירות שנערכו בשנים האחרונות בסביבות גשר בנות-יעקב, במקום שהוא מצא שרידי חיות-בר, כגון פילים וקרנפים, בבית-לחם, שגם בה מצאו הג' ג'יט והוא שרידי אותן החיות, ובמערות הרי נצרת והכרמל, שבהן מצאה הגב' דורותי גרוד וה"ה ניוויל ושטקליס שרידי תרבויות שונות מתקופת האבן העתיקה ואף שלדי בני אדם, מהטיפוס הגיאנדרתאלי. המרצה סיכם גם את המציאות החדשות השייכות שרידי התרבות המיגאליטית בעבר הירדן מזרחה. ד"ר ע. בן-דור דיבר על תגליות חדשות מתקופת המקרא, והתעכב בעיקר על חפירותיו האחרונות בבית-הקברות הפיניקי בסביבות אכזיב (אזיב). שם נתגלו במערות-הקברים חפצים שונים ומצבות-קבורה מהמאות הו' — ח' לפסה"נ. לאחר שתי ההרצאות חזרו המשתתפים לבקר באולמות התצוגה הרגילים ושם שמעו דברי הסבר מפי ה"ה: ד"ר שטקליס (תרבויות תקופת האבן), ד"ר בן-דור (התרבות הכנענית), ש. ייבין וד"ר מייזלר (התרבות הישראלית), מ. אבי-יונה (התרבות ההלניסטית, הרומאית והביזנטית) ופרופ' מ. שובה (כתובות יווניות). בשעת שני הביקורים באולמות התצוגה ניתנה למשתתפים הדמנות לראות גם את התערוכה העראית. שנערכה בזמנה לקראת הכינוס הארכיאולוגי שהתקיים בירושלים בחודש יולי, הפרצוף האנושי באמנות העתיקה בא"י. כאן הסביר את המוצגים ד"ר ב. מייזלר.

משחזרו המשתתפים לאולם ההרצאות תאר מר מ. אבי-יונה, שדבר על ארץ-

ישראל בתקופה הרומאית, את התגליות החדשות שנעשו בא"י בשדה התרבות ההלניסטית והרומאית בא"י. להדגיש את הפעולות הדרושות בעתיד בעיקר בחקר המצבות הקיימות מעל לקרקע ובחפירת שרידי העבר העברי כגון מצדה, ביתר, הירודיון, שטרם נגעה בהם יד החופר. אחריו הרצה פרופ' מ. שובה על כתובות יהודיות בלשון היוונית. הוא סקר את הכתובות השונות מתקופה זו, והתעכב במיוחד על תגליות החברה בבית-שערים ועל המסקנות שיש להסיק לדעתו מחומר זה על מהותה של התרבות העברית בארץ בתקופה הרומאית.

עם תום החלק הרשמי של הכינוס הודה מר עזרא דנין (חדרה) בדברים קצרים לחברה העברית ולמארגני הכינוס על שעות קורת הרוח שנגרמו לכל המשתתפים. הכינוס ננעל בדברי סיום של מר ש. ייבין, שהודה בראש וראשונה ליוזמי רעיון הכינוס ה"ה מ. שטקליס ומ. אבי-יונה, ולכל מי שטרם עם החברה ועזר לה בביצוע הפעולה הצנועה הזאת, בראש ובראשונה למארגן ד"ר ב. קירשנר, שרק הודות למרצו וכוחו הארגוני עבר כל הכינוס בסדר, בזמן ולפי התכנית. כן הביע הנואם את תודת החברה והמשתתפים לכל המרצים, המדריכים והמסבירים, לשלטונות האוניברסיטה ולמנהלי הספרייה הלאומית ובית-הנכות לעתיקות היהודים, לחבר עובדי בית הנכות ה' אביגד והגברות כדדור וקלנר, למנהל מחלקת העתיקות ולגב' הנשל-סימון ולכל עובדי המחלקה ובמיוחד למר י. שווייג, וכן לחבר עובדי החברה וכל העוזרים והסדרנים שטיפלו בכינוס וביחוד למוכיר הלשכה מר אברמסקי. הוא ברך בשם כל המשתתפים בברכת החלמה מהירה את נשיא החברה, והביע תנחומים למשפחת ויצמן השכולה. הוא סיים בבקשה ובדרישה מאת כל המשתתפים לשאת את דבר ידיעת הארץ אל הקהל הרחב ולדאוג להמשך פעולותיה הפוריות של החברה בשדה זה.

הכינוס ננעל ביום ב', 43. 10. 18, בשעה 1.40 אחה"צ.

בו ביום אחה"צ התקיימה עוד מסיבה מיוחדת של מתעניינים באוסף עתיקות בבית הנכות הלאומי בצלאל, שבה שוחח מר מ. גרקיס עם המשתתפים על בעיות איסוף העתיקות.

הוועד המנהל של החברה מקווה, כי כל חברי החברה ואוהדיה ידאגו לכך, שההד הרב, אשר עורר כינוס זה בקהל ובעתונות העברית בארץ, לא יגוע ולא תוצאות, וכי תינתן אפשרות לאלה הנושאים בעול פעולותיה של החברה לא רק להמשיך את מפעליהם הצנועים, אלא להגדיל ולהרחיב את תכנית עבודתה של החברה.

עצם הכינוס נתאפשר רק הודות לתרומותיהם של מוסדות ואישים בודדים שכיסו כחצי הוצאות הכינוס, ובלעדיהן היה נגרם גרעון גדול בקופת החברה. הוועד המנהל של החברה משתמש בהזדמנות זו להביע לתורמים תודה לבבית בשם המשתתפים ובשמו הוא [ר' הדי"ח הכספי, ע' 134].

עשר שנות ידיעות

עם חוברת זו סמתיים הכרך העשירי של רבעוננו "ידיעות החברה העברית לתקורת א"י ועתיקותיה". כתבעת זה, הסמשת היום כטאון עברי מרכזי לחקר הארץ ועתיקותיה, נוסד בחורף תרצ"ג, כאשר נתעורר בחוגי החברה הרצון לחדש את פעולותיה, להפיץ את מעיינותיה תוצה, ולרכו סביב בימה עברית ספרותית את חוקרי הארץ היהודיים שבארצנו. הוועד דחה בתחילה את ההצעה הנועה לנשת להוציא רבעון, כגלל האמצעים המצומצמים שהיו או כרשות החברה ומספרם הקטן של חבריה כפרם והמתעניינים בפעולותיה ככלל. הוחלט איפוא להתחיל בהוצאת חוברות